

ДРАГАНА АНТОНОВИЋ, Археолошки институт, Београд
 СЛАВИША ПЕРИЋ, Археолошки институт, Београд

О НЕОЛИТСКОЈ АУТЕНТИЧНОСТИ НАЛАЗА ИЗ БЕЛИЦЕ

DOI: 10.2298/STA1262257A

e-mail: d.antonovic@ai.sanu.ac.rs

Примљено: 29. фебруар 2012.

Прихваћено: 21. јун 2012.

Апстракт. – Неколико камених и коштаних предмета из Белице (локалитети Појате–Појило и Ливаде) и Лозовика (локалитет Репушка), код Јагодине, били су током 2004. и 2010. године подвргнути микроскопском испитивању. Трагови обраде констатовани на њима указују на употребу брусног алата са великим бројем обраћа у њиховој изради. У раду је дат критички осврт на услове налаза предмета са локалитета Појате–Појило у Белици, као и на сам начин израде објеката „неолитске уметничке пластике“ из околине Јагодине. Археолошка истраживања која су на неолитском локалитету у Белици изведена августа 2003. године нису дала ниједан налаз такве врсте. На основу свега је закључено да поменути предмети не могу бити ни неолитске нити праисторијске провенијенције.

Кључне речи. – Белица, неолит, трагови обраде, камена пластика, коштани предмети.

Јапанска палеолитска превара (Japanese Paleolithic hoax), раскринкана у новембру 2000. године, показала је на шта су све спремни људи жељни славе по сваку цену и колико скупо та „амбиција“ може да кошта једну струку, а, богами, и целу нацију. Вест о томе како је археолог аматер Шиничи Фуђимура (Shinichi Fujimura) преко 20 година пунио јапанске музеје фалсификованим палеолитским каменим налазима потресла је јапанску археологију до те мере да је професор Мицуо Кагава (Mitsuo Kagawa), који је тесно сарађивао са Фуђимуром и био осумњичен за учешће у превари, извршио самоубиство. Осим тога, проучавање доњег и средњег палеолита било је до корена уздрмано, пошто се углавном темељило на Фуђимуриним налазима. Јапанско археолошко друштво је зато оформило комитет ко-

ји је две и по године радио ревизију палеолитских налаза за које је постојала сумња да су фалсификати, будући да је у њиховом налажењу директно или индиректно учествовао чувени фалсификатор. О томе колико археолози Јапана нису сумњали у подвалу говори податак да је Фуђимура више од 20 година укопавао у археолошке слојеве предмете из сопствене колекције, и то током археолошких ископавања на којима је сам учествовао као врло признат археолог аматер, толико таличан у откривању значајних налаза да су га називали археологом „божанских руку“ (divine hands).

На срећу, наша потенцијална „неолитска превара из Белице“¹ није попримила јапанске размере, те није потребна ревизија збирки са неолитских локалитета у Поморављу. Такође срећом, у сумњиву

* Чланак представља резултат рада на пројекту *Археологија Србије: културни идентитети, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије* (бр. 177020) које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Сл. 1. Јама из које потичу највећи број налаза „неолитске уметничке пластике“ из Белице (преузето из Stojić, Milanović 2004, 34).

Fig. 1. The pit from which comes the greatest number of objects of “Neolithic plastic art” from Belica (according Stojić, Milanović 2004, 34)

неолитску провенијенцију налаза из Белице повећао је само мали број стручњака.

Фигурина од црног камена, лепе израде, представља један од првих налаза уметничке пластике из Белице, а у Завичајни музеј у Јагодини доспела је 1992. године са још неколико мање атрактивних налаза.² Као усамљени налаз такве врсте, који је до Музеја доспео као поклон, без археолошког контекста, фигурина, као и други пратећи налази, никада није изазвала пажњу стручњака, иако се извесно време она сама налазила у сталној поставци јагодинског Завичајног музеја. Скоро две деценије након њеног уласка у Музеј, археолог др Милорад Стојић сврстаће ову фигурину међу најсадржајније налазе неолитске фигуралне пластике, определиће је у протостарчевачку културу, датоваће је у раздобље 6000 пре н. е. и наденуће јој име „Велика мајка“, везујући је за неолитски култ плодности (Стојић 2011, 344).

Права поплава нових налаза из Белице дешава се почетком трећег миленијума, од 2001. године. Ови предмети, као случајни налази које је открио Живота Милановић, сарадник Завичајног музеја у Јагодини, долазе до др Милорада Стојића који, одушевљен њиховом лепотом и симболиком коју је у њима открио, предузима једнодневну заштитну интервенцију на локалитету Појате–Појило у селу Белица, управо на месту са кога потичу сви до тада прикупљени налази. Кратко ископавање обављено је у јануару 2002. године.³ Ископавање никада није у целости публиковано у неком стручном археолошком гласилу, већ је објављен само податак да је била истражена јама, дубине 10 см, која се налазила на самој површини сеоског земљаног пута и да је била испуњена компактном црном масном земљом (сл. 1). Никада није дата ситуација локалитета и положај јаме у њој, као ни њена прецизна геодетска позиција на сеоском путу где је откривена. Од техничке документације постоји тлоцрт укопаног објекта из кога потичу налази, пресек јаме, као и уцртан распоред шест камених, једне коштане и једне керамичке фигурине. Јама је скоро правилно кружна, пречника 1,28 м (правцем исток–запад) и 1,47 м (правцем север–југ). Остатак налаза („преко 20 минијатурних фигурина од камена и фрагмент фигурине од кости“) пронађен је приликом флотације земље из јаме коју је обавио Живота Милановић од 24. до 27. јануара.⁴

¹ Аутори овог текста верују да је реч о погрешно датованим објектима, предметима савремене провенијенције који су нађени на неолитском локалитету. Ипак, не искључује се могућност и подвале од стране неког, за сада непознатог, „археолога“ аматера који је предмете укопао у локалитет с намером да, када једног дана буду нађени, направе пометњу у српској археологији.

² Живота Милановић из Белице, спољни сарадник Завичајног музеја у Јагодини, нашао је након равнања сеоског пута 1991. године керамичку фигурину, а затим 1992. поменути целу камену фигурину, као и два фрагментована камена предмета. Сви подаци о условима налажења предмета из Белице преузети су из „Извештаја о испитивању остатака јаме из неолита на локалитету Појате–Појило у селу Белица“ из 2002. године, данас у документацији Завичајног музеја у Јагодини и Археолошког института у Београду.

³ У литератури се наводе два различита податка о времену предузетих ископавања – почетак 2002. године (Стојић 2011, 341) и крај 2002 – почетак 2003. године (Стојић, Милановић 2004, 34). Према званичном извештају ископавања су изведена 24. јануара 2002. године и трајала су „мање од два пуна сата рада“ (Извештај..., 1–2).

⁴ Извештај..., 2.

Сл. 2. Положај Сонди I и II на локалитету Појате–Појило у Белици пред ископавање 2003. године (Документација Археолошког института у Београду, пројекат „Сталанна археолошка радионица – средње Поморавље у неолитизацији југоисточне Европе“)

Fig. 2. Position of Trenches I and II at the Pojate–Pojilo site in Belica just before the excavation in 2003 (Documentation of the Institute of Archaeology in Belgrade, the project „Permanent Archaeological Workshop – Central Pomoravlje in Neolithisation of South East Europe“)

Према публикованим радовима, из јаме потиче 80 налаза, а у тај број су урачунати и предмети из непосредне околине јаме који су налажени 2001. године током уређења поменутог пута тешком механизацијом (Стојић 2011, 341–342). Истраживач М. Стојић помиње податак да су на деловима локалитета удаљеним више десетина метара од поменуте јаме налажене керамичке и камене фигурине, па претпоставља да на том локалитету постоји више таквих укопаних објеката. Оно што се не помиње у литератури јесте податак да се на путу на коме је откривена поменута јама радило тешком механизацијом у више наврата пре „ископавања“ 2002. године.⁵

У годинама после 2003. откривена су још два групна налаза уметничких предмета из раног неолита у Белици и Лозовику (Стојић 2008, 73). На локалитету Ливаде у Белици, који је од локалитета Појате–Појило удаљен 500 метара, нађена су четири предмета од камена. У Лозовику, на локалитету Репушка нађене су три фигурине од јеленске кости. На оба локалитета поменуте предмете пратила је, по речима аутора, протостарчевачка керамика. Ближих

описа локалитета, услова откривања и пратећих налаза нема.

АРХЕОЛОШКА ИСКОПАВАЊА У БЕЛИЦИ 2003. ГОДИНЕ

У оквиру редовних активности пројекта *Сталанна археолошка радионица – средње Поморавље у неолитизацији југоисточне Европе*, у периоду од 6. јула до 6. августа 2003. године, у селу Белица код Јагодине одржан је летњи археолошки камп. У наведеном периоду, поред обраде налаза са ранијих ископавања на подручју средњег Поморавља, обављено је и пробно сондирање на локалитету Појате–Појило. Један од разлога за то што је баш овај локалитет изабран за истраживања био је тај што се управо овом локалитету приписују налази камене пластике за које

⁵ Извештај..., 1–2.

нема одговарајућих аналогја у оквиру старијег и средњег неолита старчевачког културног круга.

У наведеном периоду истражене су две сонде, димензија 5 m x 5 m (сл. 2). Сонда I постављена је на око 50 m источно од сеоског пута, на делу локалитета за који се, с обзиром на конфигурацију терена и концентрацију површинских налаза, претпостављало да гравитира централном делу налазишта. Сонда II отворена је на 5 m источно од сеоског пута, у правцу места на коме су пронађени поменути налази камене пластике – да би се утврдила стратиграфија на том делу налазишта и евентуална веза са оригиналним контекстом коме су ти налази могли припадати.

Резултати истраживања су били крајње скромни, што је било у складу с нашим очекивањима базираним на неколико обилазака сва три неолитска налазишта у селу Белица. Наиме, у сонди I, са необичајено малобројним и јако трошним налазима, културни слој се завршавао на око 0,60 m дубине. У сонди нису пронађени никакви конкретни остаци непокретних објеката, а на њихово постојање у зони истраживања указивали су само ситни и аморфни фрагменти лепа. Најбројнији и најкарактеристичнији били су налази неолитске керамике, који су, иако уситњени, јасно одражавали културне карактеристике старчевачке културе. Осим њих, било је и неколико налаза глечаних и окресаних камених артефаката, као и мали број животињских костију.

Паралелно са завршним радовима у сонди I започети су и радови у сонди II. Избором локације за сонду II желели смо да проверимо дебљину и карактер културног слоја у непосредној близини пута, односно места коме се приписују налази камене пластике. Истраживања у овој сонди, у односу на сонду I, пружила су нешто више података. Културни слој је приближно исте дебљине, а једино одступање забележено је у североисточном углу сонде, на месту где је констатована јама, за коју се може претпоставити да представља укопани део стамбеног објекта. Ископавањима је захваћен само део јаме, па није било могуће реконструисати ни њене димензије ни њен облик, док је дубина јаме износила од 0,30 m до 0,45 m. На закључак о стамбеној функцији ове јаме указује већа концентрација кућног лепа, на нивоу укопавања, за који се може основано тврдити да представља остатке надземне зидне конструкције. С обзиром на овај налаз, разумљиво је што је у овој сонди било нешто више и покретних налаза, првенствено фрагмената старчевачке керамике.

Сл. 3. Сеоски пут у Белици на коме је ископана јама са највећим бројем налаза камене пластике: сјање из 2003. године (Документација Археолошког института, пројекат Стална археолошка радионица – средње Поморавље у неолитизацији југоисточне Европе)

Fig. 3. The village road in Belica on which was located the pit with the greatest number of stone plastic finds: situation in 2003 (Documentation of the Institute of Archaeology in Belgrade, the project „Permanent Archaeological Workshop – Central Pomoravlje in Neolithisation of South East Europe“)

Јама из сонде II, иако од пута удаљена свега 7–8 m, ниједним својим налазом није указивала на било какву сродност са материјалом који се приписује јами у основи пута.

Поред налаза који се поуздано могу окарактерисати као остаци неолитског насеља, у горњем нивоу културног слоја сонде II пронађена је једна кремена стрелица и неколико фрагмената керамике чије основне карактеристике указују на закључак да, осим старчевачког насеља, на овом локалитету треба рачунати и са постојањем слоја с краја енеолита или почетка раног бронзаног доба.

Резултати истраживања налазишта Појате–Појило били су у оквирима очекиваног, јер се показало да је на овом месту егзистирало једно мање неолитско насеље. Без обзира на то што су ископавања дала релативно скроман репертоар покретних налаза, они се сасвим поуздано могу одредити у старијој неолитској оквиру старчевачке културе, односно у њен протостарчевачки период. С обзиром на недовољну културно-хронолошку осетљивост покретних

налаза, као и на чињеницу да ниједан остеолошки налаз није био погодан за C14 (апсолутно) датовање, у овом тренутку се не може поуздано рећи да ли налази из Белице припадају раној или развијеној фази старијег неолита.

На крају треба рећи да се ниједан налаз са тадашњих истраживања није могао довести у везу са случајним налазима камене пластике са сеоског пута, иако је за време истраживања свакодневно вршена површинска проспекција овог налазишта као и два њему суседна неолитска налазишта. Такође, детаљно је прегледан и профил у који је усечен сеоски пут на месту за које се каже да је ту била укопана неолитска јама дубине око 1 m. У профилу, чија је висина испод 1 m, није било трагова укопавања нити је уочена нека концентрација археолошког материјала. Сам сеоски пут, онакав какав смо га ми затекли, излокан и нераван са двадесетак центиметара дубоким улегнућима од точкова трактора и без бусења, није одавао утисак да је ту могло бити очувано дно јаме дубине једва десетак центиметара (сл. 3).

ИСПИТИВАЊЕ ТРАГОВА ОБРАДЕ НА ПРЕДМЕТИМА ИЗ БЕЛИЦЕ

Структура налаза откривених у јами истраженој 2002. године је следећа: 60 камених и 9 керамичких предмета, и 11 предмета од кости јелена и рожине. Најбројније су антропоморфне фигурине, а осим њих, ту је и неколико примерака жртвеника, купастих предмета (пинтадера), фигурина-секира и једна правоугаона плоча (Стојић 2011, 342).⁶

Већ први поглед на описани групни налаз изазива осећај нелагодности. Сви налази, а посебно они од камена, толико су исполирани и чисти да их је тешко повезати са археолошким налазима који су 8000 година боравили у земљи. Камен од кога су прављени предмети је серпентинит, стена која је током неолита ретко била коришћена за израду предмета од глачаног камена. Углавном је реч о усамљеним налазима, а не о масовнијој употреби ове стене (Antonović 2003, 29). Фигурине, украсни предмети и предмети култа се током неолита на овим просторима праве углавном од мермера, мермерног оникса и калцита, а знатно ређе од сивог лапоровитог пешчара, алевролита, нефрита, малахита, азурита и галенита (Antonović 2003, 32, 34, 37). Људи из тог времена и са ових простора користе у производњи

камених предмета оне врсте камена који има одређене техничко-физичке карактеристике. Осим тврдоће, чврстоће и добре обрадивости, камен се бира и по боји: меденожути рожнац са белим пегама био је цењена сировина за израду артефаката од окресаног камена, опсидијан такође, зелене и беле финозрне стене за секире и тесле, полупровидно и провидно камење за украсне предмете и предмете култа. Непрозирни серпентинит у бојама које личе на земљу, са бројним жилицама и прослојцима, није био коришћен нигде на централном Балкану (осим у Белици). Серпентинит није у техничком смислу квалитетна стена. Крта и испуцала, она никада током праисторије није била прихваћена за производњу украсних предмета. Компактни варијетети могу да се нађу у потоцима и рекама у облику облутака. Ипак, у праисторији такви облаци нису коришћени пошто је праисторијски мајстор, на основу вишемиленијумског искуства у обради камена, знао да камен са прослојцима и жилама пуца управо по њима. Треба имати у виду и то да су у праисторији, посебно у неолиту, у обради камена биле примењиване ударачке технике (окресивање, озрњавање).

Керамичке фигурине из Белице, које обликом подсећају на палеолитске Венере, израђене су од недовољно пречишћене земље, сасвим супротно од праксе која је примењена на фигуринама са осталих неолитских локалитета централног Балкана. На њиховим телима запажа се велики број рупица, вероватно насталих испадањем примеса. Земља од које су направљене личи на ону од које је прављена груба керамика или којом су се градиле куће (леп). Стога и не чуди наша сумња да је овде реч о фигуринама које су резултат механичке обраде већ печене земље, а не о предметима који су свој финални облик добили пре печења, у сировој глини. Исти случај је и са коштаним објектима код којих се види накнадна обрада на комаду кости који се дуги низ година налазио у земљи. Поставља се питање да нису ти коштани предмети настали знатно каснијом обрадом већ патиниране кости из старијих археолошких слојева?

⁶ Налази из Белице откривени 1991–1992. године инвентарисани су и смештени у Завичајном музеју у Јагодини, а сви остали који се помињу у овом раду (налажени од 2000. до данас) задржани су у Археолошком институту у Београду код др Милорада Стојића ради даљег проучавања.

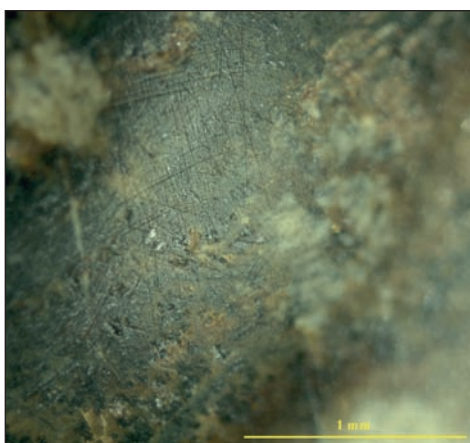
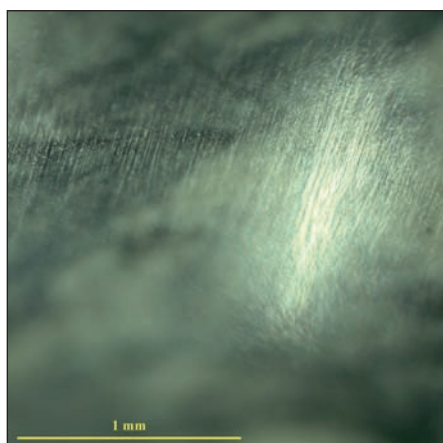
Сл. 4. Камени и кошћани предмети код којих су микроскопски испитани трагови обраде:
 1–4) Белица, локалитет Појате–Појило, камени налази откривени до 2002. године;
 5) Белица, локалитет Ливаде, предмет од шљунка; 6) Белица, локалитет Појате–Појило,
 стилизована статуеџа жене; 7–9) Лозовик, локалитет Репушка, две антропоморфне и једна статуеџа
 змије, све три израђене од кошћи (називи и слике преузети из Стојић 2008)

Fig. 4. Stone and bone objects on which traces of the treatment on the surface were microscopically examined:
 1–4) Belica, the Pojate–Pojilo site, stone finds discovered until 2002; 5) Belica, the Livade site, object made of gravel;
 6) Belica, the Pojate–Pojilo site, stylized female statuette; 7–9) Lozovik, the Repuška site, two antropomorphic
 and one statuette of serpent, all three made of bone (definitions and pictures according Стојић 2008)

Љубазношћу др Милорада Стојића, археолога коме је Живота Милановић, једини налазач ових предмета, доносио налазе из Белице и који је ископавао јаму са групним налазом уметничких предмета, аутори ових редова имали су прилику да детаљно испитају неколико камених и кошћаних предмета из Белице (локалитети Појате–Појило и Ливаде) и из Лозовика (локалитет Репушка). Реч је о пет камених и четири кошћана предмета (сл. 4).⁷ Упркос кратком року на који су предмети били уступљени ради анализе као и ограниченим техничким могућностима, испитивање трагова обраде на по-

вршинама објеката недвосмислено је показало да се ради о предметима који су механички обрађивани брусним алатима са великим бројем обртаја у

⁷ Испитани су трагови обраде ручном лупом, са увећањем до 20 пута, и бинокуларним микроскопом, са увећањем 70 пута. Испитивање су обавиле сараднице Археолошког института: др Драгана Антоновић у априлу 2004. године на Рударско-геолошком факултету, Департману за петрологију и геохемију, и др Селена Витезовић у јулу 2010. године. Аутори захваљују проф. Владици Цветковићу и доценту др Кристини Шарић на пружању техничке помоћи током ових истраживања.

Сл. 5 (горе лево). Камени предмет бр. 1, трагови израде у жлебу који се налази на средини предмета

Сл. 6 (горе десно). Камени предмет бр. 2, трагови полирања површине. Увидљиве су пукоштине у камену без и најмање трага калцинације и остатака земље из слоја у коме су предмети боравили 8000 година

Сл. 7 (лево). Камени предмет бр. 4, трагови израде у жлебу који се налази на средини предмета. Увидљиве су непрекидне уске, fine и међусобно паралелне бразде у самом жлебу и потпуно одсуство било каквих трагова обраде ван жлеба

Fig. 5 (above, left). Stone object no. 1, traces of manufacturing in the groove situated in the middle of the object

Fig. 6 (above, right). Stone object no. 2, traces of surface polishing. Noticeable are fractures in the stone without a slightest trace of calcination and soil in which the object rested 8000 years

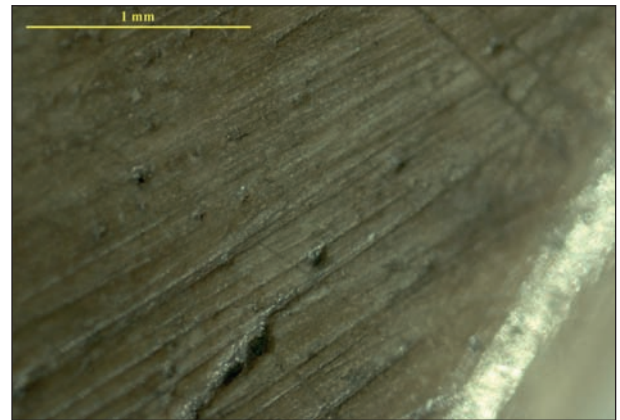
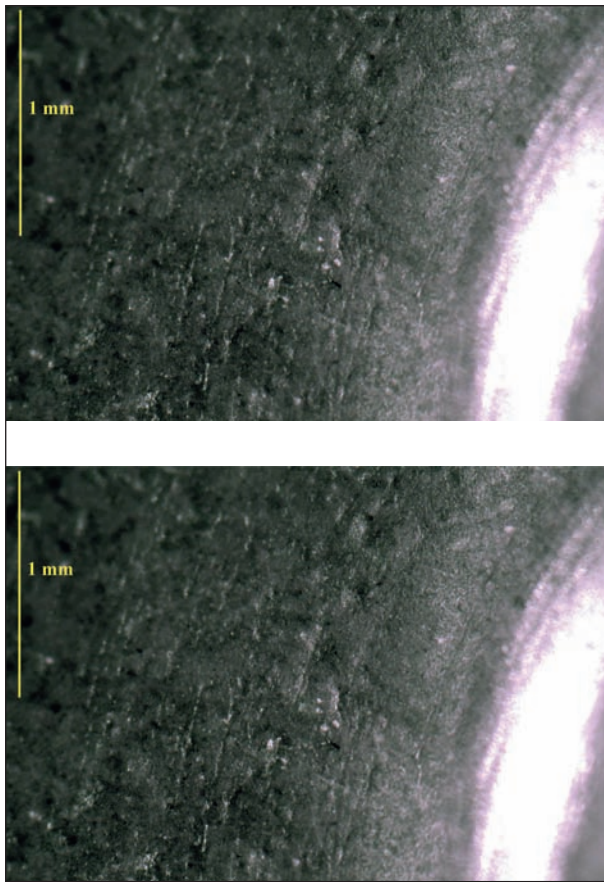
Fig. 7 (left). Stone object no. 4, traces of manufacturing in the groove situated in the middle of the object. Noticeable are uninterrupted narrow, fine and parallel scratches in the groove and complete lack of any kind of traces of manufacturing outside the groove

минути.⁸ Као резултат такве обраде остају fine уске, међусобно паралелне бразде које немају прекиде (сл. 5–10). Након ручне обраде помоћу брусних каменова од природних пешчара или само помоћу песка, остају кратке бразде знатно веће ширине које нису савршено паралелне (сл. 11). Ради провере ове тврдње испитани су: 1) трагови обраде на једном привеску израђеном од ахатосног карбонатног оникса са локалности Козје брдо на Фрушкој гори, направљеном у домаћој радиности, и 2) површински трагови на мермерном амулету у облику печурке са локалитета Бело брдо у Винчи, смештеном у Народном музеју (Праисторијска збирка, инв. број 537).⁹ Падају у очи велика сличност трагова обраде на савременом каменом привеску (сл. 12), као и прљавштина у порам на амулету из Винче. Већ споменута непријатност при првом погледу на камене

предмете из Белице проузрокована је изгледом њихових површина. Под великим увећањем се види да је њихова површина чиста до те мере да нема ни

⁸ На пример, савремене бруснице за полирање, познатих светских марки, имају у празном ходу од 750 до 3000 обртаја у минути. Електронске равне бруснице, са променљивим брусним чеповима малих димензија (пречника од 4 милиметра па навише), којима може да се врши фина обрада чврстих материјала, у празном ходу имају од 7000 до 28.000 обртаја у минути.

⁹ Привезак је узет из збирке Антонија Антоновића. О изради накита од јувелирног камена у домаћој радиности детаљније у: Antonović 2004. Амулет у облику печурке из Винче добијен је љубазношћу мр Душка Шљивара, кустоса Збирке неолита и енеолита Народног музеја у Београду, на чему му аутори овом приликом захваљују. Иначе, облици који су у нашој археологији познати као амулети у облику печурке појављују се и у материјалу из Белице, а М. Стојић их означава као фигурине-секире.

Сл. 8 (лево). Камени предмет бр. 5, гео око перфорације. Уидљиви су концентрични фини трагови око перфорације настали машинском обрадом
Сл. 9 (десно). Коштани предмет бр. 6, трагови обраде површине

Fig. 8 (left). Stone object no. 5, surface around the perforation. Noticeable are concentric fine traces around the perforation as a result of machine manufacturing

Fig. 9 (right). Bone object no. 6, traces of the treatment on the surface

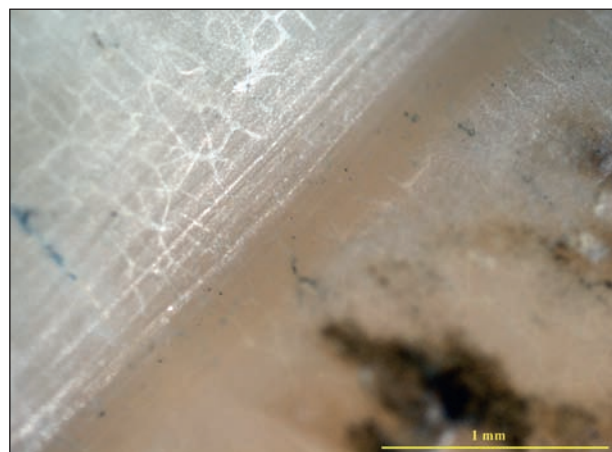
трага од калцинације или остатака земље из слоја у коме су се налазили 8000 година (сл. 6).

Код коштаних предмета је ситуација дискретно другачија. По остацима земље и патине у порам види се да је реч о кости из археолошког слоја, али управо се на таквој површини примећује накнадна

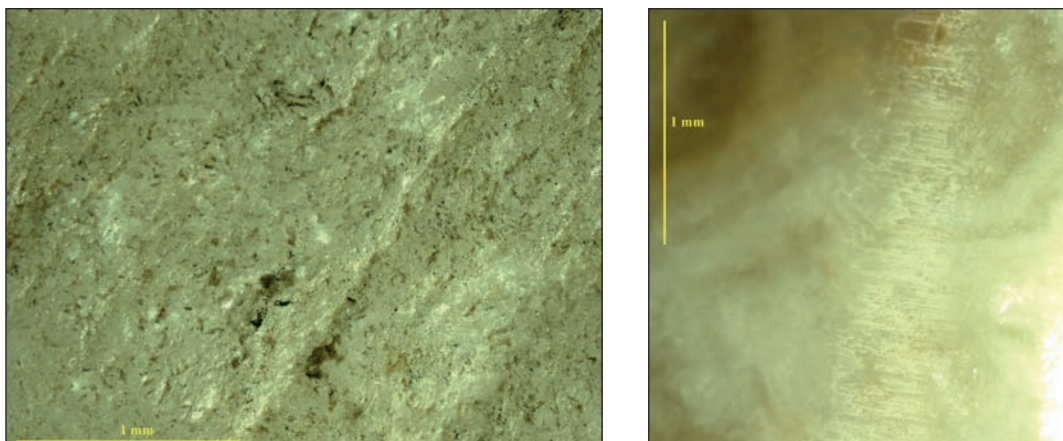
обрада. Наиме, израда жлеба скинула је површинску патину тамније боје, те жлебови и остатак површине предмета нису по боји уједначени, што би морали бити да се ради о оригинално израђеним неолитским коштаним објектима. Микроскопски трагови израде и овде показују употребу брусног алата са ве-

Сл. 10. Коштани предмет бр. 7, трагови израде жлеба у доњем делу „антропоморфне статуе“

Fig. 10. Bone object no. 7, traces of manufacturing of the groove in the lower part of „antropomorphic statuette“

Сл. 11 (лево). Камени амулет из Винче, локалитет Бело брдо (Народни музеј Београд, инв. бр. 537): ујлачана површина са траговима обраде и остацима земље у пукошинама камена

Сл. 12 (десно). Савремени камени привезак полираних површина од ахајносној карбонатној оникса са локалношћу Козје брдо на Фрушкој гори: трагови обраде површине

Fig. 11 (left). Stone amulet from Vinča, the Belo brdo site (National museum in Belgrade, inventory number 537): polished surface with traces of manufacturing and remains of soil in fractures in the stone

Fig. 12 (right). Modern stone pendant with polished surface, made of agatebearing carbonate onyx from the Kozje brdo locality on Fruška gora mountain: traces of the treatment on the surface

Сл. 13. Кошћани предмет бр. 8, трагови обраде. Ујадљива је разлика у боји између површине предмета и спиралне канелуре која је светлија од остатака површине

Fig. 13. Bone object no. 8, traces of manufacturing. Noticeable is the difference in colour between surface of the object and the spiral cannellure which is lighter then the rest of the surface

ликим бројем обртаја (сл. 9–10). Такође, оштре ивице жлеба не указују на ручну израду (сл. 10). На двама „амулетима“ (сл. 10, 14, 4/7 и 9) може се већ под увећањем од 2 до 5 пута (под ручном лупом) уочити да фини трагови глачања, недвосмислено последица металног алата, прекривају тафономске трагове – ситне линијице и плитке јамице од дејства корења биљака и сл. (уп. Лупан 2001, са литературом).

Попречни жлеб на једном од њих такође је последица урезивања металном иглом, а не кременом алатком (за разликовање трагова начињених металним и кременим алатом, уп. Greenfield 1999, Walker and Long 1977). Случај „фигурине змије“ посебно је занимљив – наине, на шило (једноставне израде, које се може датовати у период од неолита па до дубоко у историјске периоде) додат је спирално урезани

Сл. 14. Кошћани предмет бр. 9, трагови обраде.
Упадљива је разлика у боји између површине предмета и ивичних удубљења који су свећлији од остатака површине

Fig. 14. Bone object no. 9, traces of manufacturing.
Noticeable is difference in colour between surface of the object and edge grooves which are lighter than the rest of the surface

украc (сл. 13). Разлика у боји између спиралног украса и остатака шила указује на велику временску дистанцу између израде шила и израде украса.

* * *

Срећна околност у причи везаној за „неолитске уметничке предмете“ из Белице је та што они нису прихваћени у српској археологији. Ако изузмемо радове М. Стојића (само два у стручној литератури и један у часопису за популаризацију науке), налази из Белице, величани због њихове лепоте, симболике

и оригиналности, до сада нису нашли своје место у археолошкој литератури. Нема ни текстова у којима се они помињу као аналогије за неке друге култне и уметничке израђевине из неолита. Зато је и овај критички приказ дошао у право време. Да је српска археологија још коју годину остала без коментара на налазе из Белице за које постоји сумња да су неолитске провенијенције,¹⁰ можда би штета коју би то проузроковало била дубља и маркантнија. Да ли би тада могло да се говори о српској „неолитској превари из Белице“ – питање је на чији одговор аутори ових редова нису хтели да чекају скрштених руку.

¹⁰ Да је реч о предметима произведеним помоћу алата са великим бројем обртаја у минути, који до сада није регистрован нигде током целе праисторије, потписници ових редова знају већ годинама, на шта су у приватним разговорима указивали колегама који су поверовали да су налази из Белице неолитски објекти. Тек појава текстова у стручним издањима, након извесног броја написа у штампи, навела нас је на објављивање овог критичког приказа.

БИБЛИОГРАФИЈА:

Antonović 2004 – A. Antonović, *Obrada nekih tipova juvelirskog kamena: zaobljene i ravne površine*, Beograd 2004.

Antonović 2003 – D. Antonović, *Neolitska industrija glačanog kamena u Srbiji*, Beograd 2003.

Стојић 2008 – М. Стојић, Нови групни налаз уметничких предмета из раног неолита у Белици и Лозовику код Јагодине, у: *Драгослав Срејовић и уметности*, Крагујевац 2008, 73–86.

Стојић 2011 – М. Стојић, Белица: пример култа плодности из старијег неолита (крај VII миленијума пре н. е.), у: Ксенија Марицки Гађански (ур.), *Анџика и савремени свет*, Београд 2011, 341–355.

Stojić, Milanović 2004 – M. Stojić, Ž. Milanović, Belica: nesvakidašnja lepota ranog neolita, *SciTech: aktuelnosti iz nauke i tehnologije* 001, Februar 2004, 33–48.

Lyman 2001 – L. R. Lyman, *Vertebrate taphonomy*, Cambridge 2001.

Walker, Long 1977 – P. L. Walker, J. C. Long, An experimental study of the morphological characteristics of tool marks, *American Antiquity* 42 (1977), 605–616.

Greenfield 1999 – H. Greenfield, The origins of metallurgy: distinguishing stone from metal cut-marks on bones from archaeological sites, *Journal of archaeological science* 26 (1999), 797–808.

Summary:

DRAGANA ANTONOVIĆ, The Institute of Archaeology, Belgrade
SLAVIŠA PERIĆ, The Institute of Archaeology, Belgrade

ABOUT NEOLITHIC AUTHENTICITY OF FINDS FROM BELICA

Key words. – Belica, Neolithic, traces of manufacturing, stone plastic, bone objects.

The objects of “Neolithic plastic art” from Belica, made from baked clay, stone and bone, have been arriving at the Regional Museum in Jagodina since 1991. These are accidental finds which never caught the attention of experts, even though one of them, a figurine from black rock which arrived at the museum in 1992, has been a part of a permanent exhibition. Almost two decades after its arrival at the museum, the archaeologist Dr Milorad Stojić would place it among the most substantial finds of Neolithic figural plastic, identifying it as the Proto-Starčevo culture, dated to 6000 years BC and named it the “Great Mother”, linking her to the Neolithic cult of fertility (Стојић 2011, 344).

A significantly greater number of objects from Belica since 2001, first as accidental finds by Života Milanović, an associate of the Regional Museum in Jagodina, arrived to Dr Milorad Stojić who undertook a one-day protective intervention at the site of Pojate–Pojilo in Belica village, the exact area from which previously collected finds originated. A short excavation, which was “less than two full hours of work” (according to the Report of the excavation), was carried out in January 2002. On that occasion a pit, which was only 10 cm deep and located on the surface of the village dirt road, was investigated (fig. 1). The excavation, together with the appropriate technical documentation, has not yet been published. The discovered pit was located in the middle of the dirt road which was used by agricultural machinery and

which had, on several occasions prior to the exploration in 2002, been repaired by heavy construction machinery. In the years following 2003, two more groups of finds of art objects from the Early Neolithic were discovered in Belica and Lozovik (Стојић 2008, 73). In the Livade site in Belica, which is 500 m from the site of Pojate–Pojilo, four objects made of stone were found. In Lozovik, in the Repuška site, three figurines made of deer bone were discovered. In both sites the finds of the aforementioned objects were followed, according to the author, by finds of Proto-Starčevo ceramics. More detailed descriptions of the locations, conditions of discovery and subsequent finds do not exist.

In August 2003, within the usual activities of the project *Permanent Archaeological Workshop – Central Pomoravlje in Neolithisation of South East Europe*, under the supervision of S. Perić, in the Pojate–Pojilo site in Belica, some sondage excavation was performed. One of the reasons this precise location was chosen for exploration was that stone plastic finds are attributed to it, for which there are no suitable analogies within the Middle or Late Neolithic Starčevo culture. Two sondages of 5 x 5 m (fig. 2) were explored. The results of the exploration were modest, which was in accordance with expectations based on several visits made to all three Neolithic sites in Belica village. One smaller Late Neolithic settlement from the Proto-Starčevo period existed on this location. In conclusion, it should be mentioned that

none of the finds from this exploration could be connected to the accidental finds of stone plastic from the village road even though, during the time of the exploration, daily surface prospecting of this and the two neighbouring Neolithic sites was carried out. A detailed inspection of the profile, which is cut by the village road where it is believed that there was a Neolithic pit of about 1m in depth, was also performed. The village road, as we originally found it, worn out and uneven, with around twenty centimetre deep tracks made by tractor wheels and with no clods of turf on it, didn't leave the impression that an only 10 cm deep bottom of a pit could be preserved (fig. 3).

The objects discovered in the pit explored in 2002 include: 60 stone, 9 ceramic and 11 bone and deer horn objects. Within this number are also included the objects found in 2001 in the immediate vicinity of the pit (Стојић 2011, 341–342). The most numerous are anthropomorphic figurines, and besides them there are several examples of sacrificial altars, conical objects (pintadera), axe figurines and one rectangular plate. Ceramic figurines from Belica, which in their form resemble the Palaeolithic Venus figurines, were made from insufficiently refined soil, which is a practice completely opposite to the one noticed on the figurines from the other Neolithic sites of the Central Balkans. The soil from which they were made resembles that used for making rough ceramics or for building houses (daub). Therefore, our doubt that we are dealing here with figurines which resulted from the mechanical treatment of already baked soil, and not with objects which got their final form in raw clay prior to baking, is not surprising. The same is true with bone objects in which subsequent work is visible on a piece of bone which remained in the ground for a number of centuries.

By courtesy of Dr Milorad Stojić, an archaeologist to whom Života Milanović, the sole discoverer of these objects, was bringing finds from Belica, and who was digging the pit with the group of art objects finds, the authors of this paper had an opportunity to thoroughly microscopically examine several stone and bone objects from Belica (the Pojate–Pojilo and Livade sites) and from Lozovik (the Repuška site). Specifically, we are talking

about five stone and four bone objects (fig. 4). The examination of traces of the treatment on the surface of these objects clearly showed that we are dealing with objects which had been mechanically treated by grinding tools spinning at a large number of rotations per minute. The results of this kind of treatment are fine, narrow, uninterrupted parallel grooves (fig. 5–10). After manual treatment with a grindstone of natural sandstone or by using only sand, only short grooves, which are significantly wider and not perfectly parallel, remain (fig. 11). With bone objects the situation is slightly different. Bones from the archaeological stratum were used, on which a subsequent treatment was performed which removed the darker coloured patina. Microscopic evidence of the working of the bone also shows the use of a grinding tool spinning at a large number of rotations (fig. 9–10). The case of the “Serpentine figurine” is particularly interesting. On a simply crafted awl, which can be dated to the Neolithic period and beyond, a spirally carved embellishment was added (fig. 13). The difference in colour between the spiral detail and the rest of the awl indicates a large time interval between the making of the awl and the addition of the decoration.

A fortunate circumstance in the story about the “Neolithic art objects” from Belica is that they have not been accepted in Serbian archaeology. If we exclude the works of M. Stojić, the finds from Belica, glorified for their beauty, symbolism and originality, have not yet found their place in archaeological literature. There are no texts which even mention them as analogies for some other cult or art creations from the Neolithic. For this reason, this critical approach also happened at the right moment. If Serbian archaeology had not made any comments about the finds from Belica, for which there is some doubt as to whether they actually are of Neolithic origin, perhaps the damage caused by it would have been deeper and more noticeable. The question as to whether we could then talk about the Serbian “Neolithic deception from Belica” is one whose answer the authors of this paper did not want to wait for with their arms folded.

Translated by Dave Calcutt